

(M)ilyenek a finnek?

[Látó, 2012. május]

FINNORSZÁG MAGYAR SZEMMEL

Kiállítás a Néprajzi Múzeumban 2009. június 28-tól 2010. november 28-ig (A kiállítást rendezte Szarvas Zsuzsa valamint Bata Tímea, Kerezsi Ágnes, Szojka Emese. A katalógust szerkesztette Szarvas Zsuzsa, technikai szerkesztő Bata Tímea)

A kiállítás címe ma már, az Európai Unióban megszokottá váló gyakori utazások korában, hétköznapi kérdést (és választ) idéz, ugyanakkor eszembe juttat egy korábbi impérium1 idejéből származó elmés tipológiát, amelyet Móra Ferencről olvastam: „A spanyol értelmesebbnek látszik, mint amilyen. A francia értelmesebb, mint amilyennek látszik. Az olasz értelmesebbnek látszik, és az is. A német nem látszik értelmesebbnek, és nem is az. Ezt nem én mondom [Móra Ferenc], mert én minden nemzetnél jobban vagyok. Ezt olyan nagy ember mondta, mint V. Károly császár. Az a bizonyos, akinek a birodalmában sohasem ment le a nap. Ő spanyol volt”², de leginkább – teszem én hozzá – német, lévén a Habsburg-ház szülötte, s ettől az öniróniától lesz oly hihető és hiteles (azaz európai) ez az osztályozás. A XVI. században világbíró császárnak kellett lenni ahhoz, hogy az embernek rálátása legyen távoli népekre, a XXI. században egy névtelen közembernek is megadatik, hogy közvetlen tapasztalatot szerezzen távoli népek jellegéről és jelleméről. A finnekéről csak a XIX. században kaphattunk megbízható, mert közvetlen tapasztalaton alapuló tájékoztatást. Elsőként éppen egy nyelvünk eredetét kutató nyelvészről, Reguly Antaltól (1819–1858), majd nyomában járó más kutatóktól, köztük néprajzosoktól, például a mai Néprajzi Múzeum elődjét, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát vezető Jankó Jánostól (1868–1902), akik keleti utazásait Finnországból kiindulva kezdték.

Légyen akár fejedelmek, akár közember, aki más népet, más népek karakterét akarja jellemezni, az összehasonlítás alapja nála sem más, mint saját népének jellege. De lehet-e egy több ezerre, több százezerre, több millió egyedre rúgó népnek jellege? Nyilvánvalóan nem. És különösen vigyáznunk kell az ilyen egyénről népre átvitt általánosítással, miután tapasztaltuk, hogy százezres, sőt milliós populációk (népek, népcsoportok, etnikai és vallási csoportok) jutottak ilyen alapon született megbélyegző általánosítások következtében a kitelepítés, a deportálás, a tömeges megsemmisítés sorsára, ahogy az elmúlt század példája hazánkban és a közeli szomszédságban mutatja a zsidók, szudéta-németek, dunai svábok, felvidéki magyarok, délföldi szlovákok, boszniai muzulmánok, szlavóniai horvátok, krajainai szerbek, koszovói albánok tragikus történetében. És mégis! Ismervén az ilyen tömeges jellemzések, általánosítások veszélyét, „népisme”, óvatos karakterizálás lehetséges, még akkor is, ha a kiindulási alap többnyire nem más, mint az illető egyének néppé (vagy egy etnikai vagy egy vallási csoporttá) duzzasztott önképe. (Kevesek tulajdona az a jó uralkodót jellemző fejedelmi önirónia, amit V. Károly esetében láttunk!) A Kárpát-medencében élő magyarság ezer évnél hosszabb történelme számos szomszéd nép történelmével szövődik elválaszthatatlanul össze, s ez a szomszédság alkalmat adott az általánosításokon alapuló folklorisztikus színezetű (és színvonalú) összehasonlításokra, amelyekben a pozitív önkép afféle zérus jelként csak a szomszéd népekről alkotott negatív sztereotípiákból következethető ki (ld. a „tokos német”, „szőrös talpú oláh”, „a kása nem étel, a tót nem ember”, „vadrác” kitételeket, vagy a nemesi világkép „Extra Hungariam non est vita” jelszavát). Ezeknek a megbélyegző általánosításoknak természetesen megvannak a ránk vonatkozó megfelelő sztereotípiái a szomszédok folklorisztikus fölfogásában is (ld. „ázsiai barbárok”, „a többségi népeket elnyomó és kiszípolozó arisztokrata kisebbség”, „bozgor” stb.). Ezek a kölcsönösen negatív sztereotípiák a „rossz szomszédság, török átok” maradványai, és alkalmatlanok a valódi megismerésre, illetőleg önismeretre, akár egyéni jellemzésről, akár „népisméről” legyen is szó.

A távoli finnekkel (észtekkel és a többi nyelvrokonnal) való összehasonlítással realisabb képet kaphatunk magunkról, amikor az ő nyelvüket, életmódjukat, történelmüket tanulmányozzuk, mert a nagy földrajzi távolság miatt, meg hogy nem vagyunk szomszédok (= riválisok), elfogulatlanabban láthatjuk őket, és az ő nézőpontjukból visszatekintve magunkat is. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy egy nép jellemzésének korrekt volta egyenes arányban nő az illető népnek a jellemzést adó néptől való távolságával: minél távolabb esik az illető nép tőlünk, annál elfogulatlanabban vagyunk képesek tekinteni őket, már amennyiben elhagyjuk az „Extra Hungariam...” magunk számára magunk építette börtönét. A nyelvrokonság gondolata a Felvilágosodás eszmekörében gyökerezik, és végső soron a nyelvek rokonságán keresztül a népek testvériségének szellemét képviseli. A finnugor nyelvrokonságnak a XIX. század folyamán lassan kibontakozó képe Eurázsia északnyugati sarkára vetődik, s ugyanakkor egyfajta történeti fejlődésüket rajzol a gyűjtögető-halász-vadász törzsközösségi létből a földművelés és a nomád állattenyésztő életmód különböző típusain át a modern ipari és posztindusztriális társadalmakig. És ezek az életmódok és társadalmi formációk szinte egyszerre és egy időben vannak jelen a finnugor, szélesebb kontextusban az uráli nyelvű közösség területén, illetve voltak szinte a legutóbbi időkig, azaz a XIX. századig – természetesen „laboratóriumaként” a társadalomtudomány különböző kutatóinak, nyelvészeknek, folkloristáknak, néprajzosoknak, etnológusoknak, antropológusoknak, demográfusoknak. Ennek a „laboratóriumnak” voltak munkatársai egymással nemes versenyben a finn és magyar kutatók, nyelvészek, történészek, mitológiai kutatók, néprajzosok, etnomuzikológusok, mutatóban és a teljesség igénye nélkül szinte párban: mint a nyelvész Reguly Antal (1819–1858) és Mathias Alexander Castrén (1813–1853), Otto Donner (1835–1909) és Budenz József (1832–1895) vagy az etnomuzikológus Ilmari Krohn (1867–1960) és Bartók Béla (1881–1945).

Ehhez a történeti, művelődés- és tudománytörténeti háttérhez van igazítva a kiállítás a manapság felhasználható összes audiovizuális eszköz segítségével. A kiállítás így egyszerre eszmetörténeti, tárgy történeti, néprajzi, folklorisztikai, történeti és – ha szabad ezt mondani – turisztikai jellegű. A viszonylag kis helyen rendkívül sok tárgy, fénykép, dokumentum található, ami erőnye és hátránya is egyben. Utóbbit illetően helyénvaló Szalánszki Edit interneten közzétett panaszja, hogy a kiállítótermekben „nincs levegő”. Csökkenti e hátrányt, hogy a kiállítás rendezői sohasem tévesztik szem elől a fejlődéstörténeti vonalat, és a figyelmes nézőben egy futó látogatás alatt is kialakulhat a kép, hogy Finnország nagyszerű példája egy, az európai művelődés periferiáján tengődő régió centrumhoz való kései, de gyors csatlakozásának, sikeres „szervülésének”. Ez különösen nyilvánvalóvá válik akkor, ha a látogató kezébe veszi, ha megengedheti magának, hogy kezébe vegye, az átlagos múzeumlátogató pénztárcájához mérten rendkívül drága, 10 500 forintba kerülő katalógust.

A kétnyelvű (magyar–angol) 316 számozott A4-es oldal tartalmazó katalógus nem annyira és nem csak kiváló nyomdai minősége, a kiállított tárgyakkal szinte versenyképes fényképei, illusztrációi miatt érdemel figyelmet. Sokkal jelentősebbnek, és egy múzeumi katalógus műfaji határait messze meghaladó műnek tartom ezt a vaskos kiadványt a benne található tudományosan is értékes, terjedelmileg tömör, és a nagyközönség érdeklődésére, továbbá befogadóképességére mindig tekintettel levő tanulmányok miatt. Nincs hely arra, hogy minden egyes fejezetre kitérjek, csupán mutatóba említek néhány bátor és/vagy blökkfangos fejezetcímet és részletet, hogy jelezzem azokat a súlypontokat, amelyeket – a kiállítás főrendezője és a katalógus szerkesztője, Szarvas Zsuzsa – fontosnak tartott kiemelni.

A (M)ilyenek a finnek? címet viselő Bevezetés internetről „leszedett” vicce, a kötet belépője a finn élet és társadalom egy fontos mozzanatára irányítja a figyelmet, nevezetesen azokra a zord természeti viszonyokra, éghajlati körülményekre, amelyek között a finnség az európai írott történelemben, azaz az utóbbi kétezer évben élni kényszerült. A viccnek csak a kezdő és befejező mondatát idézem, mert föltésem, hogy számunkra, magyarok számára ezek is jelzik a természeti viszonyokhoz való viszonyulásunk különbségét: „+15°C. Spanyolországban az emberek télikabátot és kesztyűt húznak. A finnek kifestenek napozni.” S ez így megy tovább lefelé egészen -300°C-ig, amikor is „Befagy a pokol. A finnek megnyerik az eurovíziós táncdalversenyt...” Magam is öt évet élvén Finnországban, hajlok arra, hogy hitelt adjak Montesquieu-nek, midőn azt állítja, hogy az éghajlat befolyással van az illető társadalom életére, mert tapasztaltam, hogy a zord természeti viszonyok erősítik az emberek közti szolidaritást, amit úgy foglalnék szavakba, hogy: „Ember, ne tedd ellenségeddé embertársadat, mert segítsége nélkül nem tudsz ellenállni a zord természetnek, jégnek, hónak, fagynak, mocsárnak, vadonnak!”³ És hogy a finnek el ne felejthessék ezt az intést, a rövid, olykor száraz és forró nyarat mindig föl váltja a hosszú és zord tél, amikor nélkülözhetetlen a meleg, gyapjú kétrészes alsó fehérnemű, a kerrasto, a kézzel kötött zokni és pulóver, a prêmes fülessapka, a csizma és kesztyű és más télen használatos testi ruha, a jól megépített és szigetelt ház, benne a bármikor befűthető szauna, az elektromos fűtőhöz kapcsolt, s ezért mindig beindítható, téli (szeges) gumikkal felszerelt autó. Ezek a „fölszerelések” jórészt még ma is kézimunkák, és jelzik a kézimunka központi jelentőségét (és becsületét) a finn életben. Ha ilyenkor magunkra, magyarokra gondolok, majdnem sajnálom, hogy a mi klímánk oly kellemes, hogy szinte észre sem vesszük, és nem int bennünket időről időre arra, hogy fogjunk össze túlélésünk érdekében – ellene.

Nyelvészként nagyra értékelem Csepregi Márta írásának már a címét is, Csak nyelvrokonok – és ez is elég – mert, kérdem én, mi kellene még? Obama elnök anyanyelve, az angol germán, távolabbról indoeurópai nyelv, ő maga apai részről afrikai, anyai részről fehér (az amerikai terminológiában „kaukázusi”), azaz igazi afroamerikai, és az Amerikai Egyesült Államok elnöke, minden amerikaié, a fehéreké, feketéké, indiánoké, latinoké stb. Az apja-anya szlovák Petrovics Sándor Petőfiként a magyar költészet máshol is ismert és elismert alakja, az apja horvát, anyja magyar Groff Nikola Zrinski horvát bán, de magyar költő, Zrínyi Miklós, testvére, Groff Petar Zrinski horvát főúr és horvát költő. Mit akarunk ezzel a vér- és fajrokonsággal? Mi köze a vér- és fajrokonságnak a kultúrához? Semmi. Az előbbiben az egyének nincs választása, az utóbbiban viszont a körülményektől függően lehet, és sokszor van is. Az ír Samuel Beckett ugyanúgy angol, mint francia nyelvű író (sokszor saját magát fordította angolból franciára). Másrészt: ahogy az emberiség különböző fajtái egyenrangúak, úgy a kultúrák is egyformán értékesek, éppen különbözőségük miatt. Ha a finnekről van szó, fontos megjegyezni – és a magyar művelődés történetében Liszt Ferencen kívül, aki nem tudott magyarul, de magyarnak vallotta magát, nincs hozzájuk hasonlítható példa –, hogy a finn himnusz svédül írta Johan Ludvig Runeberg (1804–1877), hogy az 1831-ben alapított Finn Irodalmi Társaság társalgási nyelve eleinte a svéd volt. Aminek röviden az a magyarázata, hogy a finn művelődésnek, ahogy máig az államnak is, két nyelve van, a svéd és a finn. (A fordítottjára is van példa Európában: egy délszláv nyelvnek két kultúrája van, a szerb és a horvát, és ma már két állama is.)

A Szij Enikő írta fejezet, a Finn–magyar kapcsolatok röviden áttekinti ezt az európai művelődés történetében oly különleges, mert a hatalmi és kereskedelmi érdekektől mentes viszonyt, amely teljesen a tudományos igazságra van alapozva. Ez a szilárd alap sokszor szolgált támaszul nem csupán tudományos és oktatási kapcsolatoknak, mint amilyen a két háború között a kulturális csere volt, amelyben élen járt az evangélikus egyház (ebben az időben szinte minden magyar evangélikus teológus járt ösztöndíjjal Finnországban, hogy megtanuljon finnül, és fordítva, finn teológusok Magyarországon, hogy megtanuljanak magyarul) és az Eötvös Collegium, hanem szélesebb körű és társadalmi jelentőségű mozgalmaknak is. Amikor az I. világháború után a Monarchia összeomlásával Magyarország elvesztette nagyhatalmi státusát, és az európai perifériára szorult pária lett, ugyanakkor – lényegében ugyanannak a történelmi folyamatnak eredményeként – Finnország független államként emelkedett ki a korábbi tartományi létből, a finn társadalmi berendezkedés egyik-másik intézménye például szolgált Magyarországon is az elszigeteltségből nem az irredenta, hanem a demokratizálás útján kitörni akaró erők számára. Ilyen volt mindenekelőtt a népfőiskolai mozgalom, amely egész Fennoskandiában nagy jelentőséggel bírt a főként agrárnépesség műveltségi színvonalának emelésében. A II. világháború előtt a nyelvrokonság okán a finn népfőiskolai mozgalom volt a hazai népfőiskolák első számú mintája más skandináv, svéd és dán népfőiskolai minták előtt, melyek a vidék agrárnépességének művelődését kívánták elősegíteni, és ebben a minőségében példája volt az első, még a II. világháború előtt alapított népi kollégiumnak, a Györfy Kollégiumnak is. A népi kollégiumi mozgalom, a NÉKOSZ már a II. világháború után indult útjára, vált tömegessé, hogy rövidesen áldozatul essen a keleti despotizmus belső hatalmi harcainak. A II. világháború után a finn népfőiskolai hálózat az új körülményekhez igazodva (a gyors urbanizációval az agrárnépesség és vidéki lakosság száma is drámai ütemben csökkent) átalakult, és a felnőttoktatás hatékony eszköze lett. Emellett, hogy a népfőiskolai rendszer lehetőséget nyújt az iskolarendszertől különböző okokból kihullottak részére, hogy később, amikor családi, illetve anyagi körülményeik megengedik, vagy amikor már „benőtt a fejük lágya”, folytathassák tanulmányaikat, a rendszer annyira kiépült, hogy rajta keresztül eljuthatni egészen a felsőfokú diplomáig. Míg nálunk a NÉKOSZ rövid korszaka után a nép- és felnőttoktatás, ha volt is, csak a közoktatás megtűrt, másodrangú, csökkent értékű alrendszereként létezhetett. A keleti despotizmus összeomlásával létrejöttek ugyan népfőiskolák itt-ott, de a közoktatásból kimaradtak művelődését szolgáló országos hálózat nem lett belőlük, mostanra csak silány pártpolitikai ambíciók elszórt erődítményeiként találhatók meg itt-ott az országban.

A nyelvrokonságra alapozott kulturális kapcsolatok, nyelvi lektorok, majd professzorok cseréje, rokon és nem rokon szakmák kölcsönösségen alapuló kapcsolatai finn partnereikkel 1956 után újra indultak, és a keleti despotizmus összeomlásáig egyenesen fejlődtek, és az utóbbi húsz évben is megmaradtak, sőt, új dimenziókba is behatoltak, amióta mindkét ország az EU tagja lett. A keleti despotizmus idején Finnország számunkra, magyarok számára az a nyitva hagyott ablak volt, amelyen keresztül szíppanthattunk a szabadság levegőjéből, és amelyen keresztül néhányan, kivételezettek, köztük én is, mint a Turku Egyetemnek 1976 és 1981 között magyar lektora, közvetlen közelről láthattuk, hogyan működik és virágzik egy modern európai demokrácia. Szomorúan tapasztalom, hogy az ott gyakorolt és szinte vérré vált demokratikus elvekből (együttműködés a más elveket vallókkal, a demokrácia kisebbségi elvéből következő kisebbségvédelem, társadalmi szolidaritás) hozzánk szinte semmi nem jutott el, a „demokráciából” lényegében egyetlen elvet gyakorolnak mifelénk, az ún. többségi elvet, hogy ti. a választáson nyertes mindent visz, beleértve az igazságot is. Az érem másik, bár nem fényes oldala, hogy a vesztes képtelen veszteségét beismerni és méltósággal elviselni, ld. „A haza nem lehet ellenzékben” jelszót.

A Szilágyi Miklós írta fejezet, Halászat és rokonság józanul figyelmeztet elhamarkodott következtetések levonására, és gondosan kitér az évezredek, évszázadok alatt megváltozott természeti viszonyokra, amelyek alapul szolgálnak az életmód, jelen esetben a halászat és annak népeleti, gazdasági és egyéb következményeire. Ezzel példát mutathat mindazok számára, akik bizonyos fölszíni hasonlóságokra alapítva (ott is van halászlé, meg itt is van halászlé) messzemenő etnológiai következtetéseket vonnának le.

A zord természeti körülmények ellensúlya a finn életben kezdetektől fogva a jól megépített környezet, a kézimunka, a kézművesség, a jó szerszámok becsülete, amint azt a katalógus szép képei történeti keresztmetszetben bemutatják, és a Kerezi Ágnes – Szojka Emese nevével jegyzett Erdőből a városba című fejezet, a Bata Tímea írta A hótálpól az autóversenyzésig, a Kerezi Ágnes írta A finn népviselettől a Marimekkóig, a Szarvas Zsuzsa írta A gumicsizmától a mobiltelefonig és A kéregedénytől a finn designig című fejezetek elmondják. Finnekről szólva kihagyhatatlan téma a Kalevala, és nem kell a látogatónak, ill. a katalógus olvasójának csalódnia, egy fejezet foglalkozik a Kalevalával is, mégpedig a Bata Tímea jegyezte A Kalevalától a finn metálfenékig című. És közben megértjük innen és más fejezetekből, hogy mi a finn építéset nagyszerűségének titka (a természeti környezethez való alkalmazkodás, az adottságok mértékletes fel- és kihasználása, az évezredes hagyományból való építkezés), s hogy milyen nagy hatást gyakoroltak a magyar művészetre a századforduló finn Gesamtkunst művészeinek, Geselliusnak, Lindgrénnek, Saarinennek és Gallén-Kallelának a törekvései a gödöllői művészek, Körösfői-Krisch Aladár és Medgyaszay István, valamint Kós Károly és a nagyszerű minisztériumi főhivatalnok, Koronghy-Lippich Elek elképzeléseire, amelyekben ott találhatjuk a finn társadalomban mélyen gyökerező emberi szolidaritás, az egyenrangúság és az együttműködés kommunisztikus ideáját. Példa a finnek fejlett ízlésére: amikor 1976-ban kikerültem Finnországra, egyetemi társam és barátom, a fiatalon elhunyt kiváló nyelvész, Márk Tamás (1946–1985) már egy éve tanított a Helsinki Egyetem magyar lektoraként. Ottani első napjaim egyikén vele sétáltunk Helsinki „Váci utcáján”, az elegáns Aleksanterikaton. Rámutatott az előttünk lévő kirakatsorra: „Nézd, milyen jól harmonizálnak a különböző üzletek kirakataiban a színek!” És valóban! Saroktól sarokig mindig csak egyetlen szín különböző árnyalatai voltak láthatók a kiállított szöveteken, ruhákon, mindenféle árukon. A következő saroktól már egy másik szín különböző árnyalatai uralkodtak. Nyilván nem valamely központi akarat nyilvánult meg ebben, hanem a szomszédos üzletek kirakatervezőinek egymáshoz ösztönösen alkalmazkodó ízlése. És egy másik példa, ami túlmutat az egynemű, az azonos szakmái képviselőik egymáshoz igazodásán, és a nemzetek közötti együttműködést szimbolizálja: a skandináv országok nemzeti zászlai mind ugyanannak a „design”-nak a különböző színű variációi, a finneké fehér alapon kék (fektetett) kereszt. Vagy egy másik példa (noha ebben a finnek szovjet nyomásra nem vehettek részt): a skandináv légitársaságok közös vállalata, a SAS. Vajon mi teszi szükségessé, hogy Magyarország és a hozzá hasonlóan kis területű szomszédos országok, Szlovénia, Szlovákia, Románia stb. külön-külön működtessenek nemzeti alapon csak veszteséget termelő légitársaságokat? Hát nem volna célszerűbb közösen működtetni egyetlen nagyot?

A Szarvas Zsuzsa írta három fejezet, Kelet és Nyugat között, Finnországi kisebbségek, Agrártársadalom – ipari társadalom – információs társadalom, voltaképpen egy rövid, összesen 52 oldalnyi, tömör Finnország-(siker)történet, amely meggyőzően mutatja be a finnek munkabírását, tudásvágyát, elvi következetességét. Kétségtelen, hogy történelmük során szerencsájuk is volt. Először talán abban, hogy mint Svédország keleti, a többivel egyenrangú tartományát kormányozták, tehát nem mint gyarmatot, és lakói sohasem lettek jobbágyok, maradtak szabad parasztok. Szerencsájuk volt a Reformációval, amelynek kifejezett célja az volt, hogy az isteni üzenetet a nép nyelvén közvetítse, mert ezáltal az ími-olvasni tudás és a nép nyelve, a finn századokkal hamarabb polgárjogot nyert a tartomány életében, mint Európa sok más táján, és ezzel utat nyitott a lelkiismereti szabadság eszméjének a szélesebb tömegek felé. Szerencsájuk volt akkor is, amikor a napóleoni háború következtében, lényegében a történelem szeszélye folytán, az Orosz Birodalom tette rá a kezét 1809-ben, de óvatosan, megtartva, sőt, megerősítve korábbi tartományi autonómiáját azzal, hogy parlamenti keretet teremtett hozzá, és polgárait nem kényszerítette szolgaságba. Ennek a viszonylagos szabadságnak köszönhetően a XIX. század folyamán felnőtt és megerősödött egy kulturálisan önálló, korábbi svéd nyelvűségéről finn nyelvre váltó kultúrnemzet és neki felelős vezetői réteg, amely az első történelem kínálta alkalmat kihasználva kivált az I. világháborúban összeomló Orosz Birodalomból, kicsikarva a még csak Moszkvában hatalomra jutott bolsevikoktól a függetlenséget. A Birodalom nem adta könnyen magát, haláltusájába belerángatta Finnországot is, és a területén állomásozó, bolsevik eszméktől fűtött orosz hadsereg fegyveres fölkelésbe vitte a háborús terhektől meggyötört finn munkásságot is. Egész Dél-Finnország, az ország iparosodott része a „vörösök” kezére került, míg a kevésbé iparosodott, agrárius északibb rész, Pohjanmaa és benne éppen Lapua, ahonnan Szarvas Zsuzsa veszi a sikeres mezőgazdálkodás példáját, a „fehérek” mozgalmának központjává lett, ahonnan Carl Gustaf Emil Mannerheim tábornok (1867–1951) vezetésével harcba indultak a „vörösök” ellen, hogy német hegyivadász-csapatok támogatásával véres győzelmet arassanak felettük. A polgárháború áldozatainak száma majdnem 40 000-re rúgott, nagyságrenddel többre, mint a mi Tanácsköztársaságunk és a rákövetkező fehérterror áldozataié. Mégis: a finnek együttműködésre kész magatartásának köszönhetően 1922-ben agrárreform keretében földhöz juthattak a zsellérek, és 1937-ben Finnország miniszterelnökét már a „vörös” oldalt képviselő szociáldemokraták adhatták Kyösti Kallio személyében. Amikor a szovjetek a Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékában foglaltaknak megfelelően nekirontottak Finnországnak, az ország egységesen állott ellent, és a hadseregben együtt harcoltak egykori „vörösök” és „fehérek” a közös ellenség, a szovjetek ellen. A hadsereg vezetője ismét Mannerheim marsall lett, egy délnyugat-finnországi svéd arisztokrata család leszármazottja, vapaaherra, azaz báró, ilyenként lehetett cári gárdatiszt (a Finn Nagyhercegségben nem volt hadkötelezettség, a nemesség privilégiuma volt a katonai szolgálat), majd tábornok, az I. világháborúban a lengyelországi fronton harcoló orosz hadsereg főparancsnoka. Mannerheim kitűnően képzett katona volt, aki jól ismerte az oroszokat, különösen a hadsereget, sokkal jobban, mint a maga finnieit, akiknek a nyelvét is törve beszélte, lévén, hogy anyanyelve a svéd volt, társasági nyelve pedig az orosz és a francia. A négy hónapig tartó téli háborúból Finnország formálisan vesztesként került ugyan ki 1940 márciusában, de a Mannerheim vezette hadsereg szerveztségének, motiváltságának és moráljának következtében tízszer nagyobb veszteséget okozott a szovjeteknek: 30 000 finn halottal és sebesülttel szemben a szovjetek vesztesége megközelítette a 300 000-et. Délnyugat-Karjala, benne az iloinen Viipuri, a „vidám Viborg” (a finnek „kincses Kolozsvárja”) elveszett ugyan, de 400 000-es népességét sikerült evakuálni. Érthető, hogy Finnország a II. világháború során a szovjetekkel szemben a tengelyhatalmak mellett kötött ki, habár nem nagy lelkesedéssel, noha volt elszámolnivalója a Szovjetunióval. A III. Birodalom el akarta érni finn szövetségesénél, hogy ott is, mint az általa megszállt vagy a vele szövetséges többi államban mindenütt, vezessék be az ún. nürnbergi törvényeket, amely Finnországban a zsidók és cigányok mellett az őslakos lappokat is érintette volna. Mannerheim marsall válasza erre az volt: „Nálunk csak finn állampolgárok vannak”, amit a németek kénytelen-kelletlen tudomásul vettek, és Finnországban senkinek nem esett bántódása faja vagy vallása miatt. Ez az etalon, és ez kellett volna, hogy legyen Horthy Miklós kormányzó számára is a követendő eljárás. Az is Mannerheim államférfiúi bölcsességére vall, hogy tisztában volt vele, hogy a szovjetek sohasem bocsátják meg neki s rajta keresztül a finneknek, ha Leningrád elesik, és a Leningrádot körbezáró szövetséges gyűrű parancsnoksága alatt álló finn karéján mindvégig átengedte a várost ellátó szállítmányokat a németek akarata ellenére. Téli háborúbeli hősiességét tisztelték a szovjetek, a leningrádi blokád alatti elnéző viselkedését azzal köszönték meg neki a háború után, hogy eltekintettek attól, hogy háborús bűnösnek bíróság elé állítsák. A finnek is hálásak voltak kiállásáért és államférfiúi bölcsességéért, amellyel sikerült más

finn vezetőkkel együtt elémie, hogy Finnország egyetlenként kikerüljön a szovjet megszállási övezetből, jóllehet, mint egykor a cári birodalomhoz tartozó tartomány, a szovjet hódítás elsőrendű céljai között szerepelt. Mannerheimet államférfiúi nagysága és nyilvánvaló történelmi érdemei ellenére az egyszerű finn ember közvetlen magatartásától olyannyira elütő, hűvösen tartózkodó arisztokratikus egyénisége miatt a nép nagy tömegei sohasem tudták megkedvelni.

*

A katalógust, ahogy egy ilyen igényes kiadványhoz illik, terjedelmes bibliográfia, földrajzi mutató és névmutató zárja és teszi a szakember számára is különösen hasznossá.

*

Nem tértem ki számos figyelmet érdemlő mozzanatra, köztük a Szarvas Zsuzsa jegyezte kitűnő mezőgazdálkodási esettanulmányokra, amelyeknek szintén volnának számunkra fontos tanulságai. Sokszor elszaladt velem az emlékezés „lova”, amikor az itt kiállított tárgyakat, képeket nézegettem, és a katalógust forgattam, és olykor melléjük is tettem a magam emlékezetének katalógizálatlan „darabjait”, amiért bocsánatot kérek olvasóktól és szervezőktől egyaránt. Mentségemül azt hozom fel, hogy a kiállítás és katalógusa újra elvitt finnországi élményeim és az ott tanultak lassan feledésbe merülő szigetére. Amikor a finnek ilyen vagy olyan voltára gondolok, nem állhatom meg, hogy ne magunkra, a mi dolgainkra, hozzájuk képest elkövetett mulasztásainkra gondoljak. Hogy többnyire miért csak mulasztásaink jutnak eszembe a finnek sikereit látva? Mert most olyan korszakot élünk, amikor rá vagyunk szorulva az önvizsgálatra, persze mindig, de most különösen. És ezért pedagógiai, sőt „nemzetismereti és nemzetnevelési” szempontból nagyon hasznosnak tartanám, ha ezt a kiállítást szakszerű tárlatvezetéssel minél több középiskolás diák láthatná, sőt, ha ugyanők a katalógust mint tankönyvet vagy tanügyi segédanyagot – kedvezményes áron – forgathatnák, mondjuk, történelemórák keretében. Továbbá: a kiállítás mintája lehetne a földrajzilag hozzánk közelebb eső népek, szomszédaink bemutatásának is, hogy ifjúságunk ne csak évszázadok alatt tévesen rögzült folklorisztikus sztereotípiákon keresztül láthassa őket, hanem korrekt módon, az igazságnak megfelelően, s ismerkedhessen meg rajtuk keresztül nemzeti identitásunk valóságos természetével. E nagyszerű kiállítás révén most egy lépéssel közelebb kerülhettünk ehhez.

A kiállítás már bezárt, de katalógusa hozzáférhető, üzenete pedig továbbra is aktuális: az „európai szellem” vonzásában lehetséges a perifériának a centrumhoz csatlakoznia.

IRODALOM

(M)ilyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. How We See the Finns. Finland: A Hungarian Perspective. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban, 2009. jún. 28. – 2010. nov. 28. Exhibition at the Museum of Ethnograph, 28 June 2009 – 28 November 2010.

(Katalógus) Budapest, 2009.

SZALÁNSZKI EDIT: (M)ilyenek a finnek? Finnország magyar szemmel. [Kritika] www.revizoronline.hu 2009.07.27.

SZARVAS ZSUZSA: Válasz a kritikára. www.revizoronline.hu 2009.08.02.

JEGYZETEK

1 A Német-Római Birodalomról van szó, amelyet ipiliomként a magyar tájnyelv (Bálint Sándor: Szegedi szótár. Budapest 1956) is ismer, jelölül annak, hogy volt olyan idő, hogy a Magyar Királyság, például Zsigmond király uralma alatt, beletartozott ebbe a nagy európai államalakulatba. És később is, mint V. Károly uralkodása alatt, öccsének, I. Ferdinánd (1503–1564) előbb magyar és cseh királynak jogán, majd Károly halála után német-római császárként saját jogán az uralma alá tartozó nyugat-magyarországi területek részei voltak ennek az impériumnak.

2 Az idézet az író Beszélgetések a ferde toronnyal (Budapest, 1927) c. művének Hasznos tudnivalók Spanyolországról c. fejezetéből származik.

3 Megerősíti ezt a véleményemet egy, Szaud-Arábiában hosszabb ideig működő mérnök ismerősöm tapasztalata, hogy a zord sivatagi körülmények hasonló módon erősítik az ottani emberek közti szolidaritást: „A sivataggal szemben csak együtt van esélyünk a túlélésre és a megmaradásra!”

Kategoria: Sétatér

Denumire autor: Simoncsics Péter

Látó Szépirodalmi Folyóirat